

Prasowy obraz wydarzeń wojennych

Jarosław Rubacha, Renata Rozbicka, *Bułgarska epopeja (1915–1918). Armia bułgarska na frontach I wojny światowej w świetle publikacji dziennika „Czas”, t. 1: Kampanie serbska i rumuńska, ss. 184, il. 45, mapy 8; t. 2: Front salonicki, ss. 168, il. 45, mapy 6, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2017–2018*

Problematyka związana terytorialnie z obszarem Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów pozostaje przedmiotem badań łączących różne dyscypliny i aspekty badawcze. Na przestrzeni ostatnich kilku lat ukazało się wiele cennych rozpraw naukowych¹, które odnoszą się czy to do pewnych okresów z historii, wybranych wydarzeń, czy kwestii, które mogą stanowić wyzwanie dla przyszłego bytu i funkcjonowania społeczeństw. Wśród nich znalazły się prace uznanych historyków i politologów. Opublikowane rozprawy otwierają horyzonty poznawcze na kwestie współistnienia determinowanych kulturowo i geopolitycznie narodów wybranych obszarów. Wśród nich godne wskazania pozostają m.in. monografia Ireny Stawowej-Kawki, *Albańczycy w Macedonii 1944–2001* (2014) czy studium poznańskiego badacza Marinka Zekicia, *Muslimanski odgovor izazovima Okcidenta. Islamizacija Zapada ili vesternizacija islamskog svijeta. S posebim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i bosanskohercegovačke muslimane – Bošnjake* (2016). Istotne ze względu na objęcie całości obszaru południowej Słowiańszczyzny są też monografie Wiesława Walkiewicza – *Balkany słowiańskie. Aspiracje – Uwikłania – Sprzeczności* (2015) i *Słowiańszczyzna południowa. Między przeszłością i przyszłością* (2017, wyd. 2: 2019).

Inną niż perspektywy badawcze nauk historycznych i politologicznych przyjął w swej pracy wybitny prasoznawca Krzysztof Stępnik, który w monografii *Macedonia w prasie polskiej (1903–1914)* (2014) udokumentował kwestie zainteresowania sytuacją nieznanego dla polskiego odbiorcy terytorium macedońskiego. Także wydana w dwóch tomach rozprawa historyka i bałkanisty Jarosława Rubachy oraz badaczki przekazu medialnego Renaty Rozbickiej, *Bułgarska epopeja (1915–1918). Armia bułgarska na frontach I wojny światowej w świetle publikacji dziennika „Czas”, wydarzenia rozgrywane się na Bałkanach* ukazała z perspektywy prasy polskiej. W tym jednak wypadku autorzy ograniczyli się do jednego, ale znaczącego tytułu prasowego. Za podstawę badawczą przyjęli pismo, założone w Krakowie w 1848 r., które szybko zajęło ważne miejsce na rynku wydawniczym, stając się na początku XX w. najbardziej poczytnym dziennikiem w Krakowie. To właśnie na łamach „Czasu” czytelnicy otrzymywali informacje na temat sytuacji na Półwyspie Bałkańskim w czasie I wojny światowej. Choć autorzy skoncentrowali swą uwagę na Bułgarii, to w celu przedstawienia pełnego obrazu zachodzących w tej przestrzeni wydarzeń odnieśli się też do ogólnoeuropejskiego zainteresowania sytuacją na półwyspie. Po raz pierwszy w polskiej historiografii I wojna światowa tocząca się na Bałkanach została ukazana przez pryzmat informacji publikowanych w krakowskim piśmie. Posłużono się materiałami wydrukowanymi na łamach „Czasu” z lat 1914–1918. Z analiz dokonanych przez autorów wynika, że w badanym okresie ukazało się ok. 1650 artykułów, korespondencji i notek agencyjnych, które dotyczyły Bułgarii. Ich znaczącą część stanowiły doniesienia z frontów i pól bitewnych. Autorzy słusznie przyjęli, że materiały prasowe dla historyka są źródłem drugorzędym,

¹ Pomijam tu liczne monografie z zakresu socjolingwistyki czy literaturoznawstwa polskich badaczy tej przestrzeni.

dlatego też dokonali szczegółowej konfrontacji materiałów publikowanych na łamach „Czasu” z istniejącą literaturą przedmiotu autorów bułgarskich, brytyjskich, niemieckich, austriackich, rumuńskich i rosyjskich. Wnikliwa i krytyczna analiza dostępnych informacji prasowych pozwoliła im na wnioski, iż prezentowany na łamach gazety obraz rzeczywistości w pełni pokrył się z ustaleniami historyków, nie tylko w zakresie faktów, ale także w sferze ocen i komentarzy. Znaczące miejsce zajęły w tym procesie również wspomnienia i analizy uczestników rozgrywających się w czasie I wojny światowej wydarzeń oraz dokumenty Sztabu Generalnego, które ukazały się w wykorzystanym przez autorów wielotomowym bułgarskim opracowaniu *Българската армия в Световната война 1915–1918* (1936–1943).

Materiał prasowy konfrontowany z innymi dokumentami i opracowaniami pozwolił autorom na wskazanie celów ówczesnej polityki bułgarskiej, jakie miały być realizowane w latach trwającego konfliktu. Przypomnieli, że stanowiły je nie tylko chęć wyjścia z międzynarodowej izolacji i poprawa sytuacji ekonomicznej kraju, ale także rewindykacja utraconych w 1913 r. ziem, z kwestią najważniejszą, jaką pozostawało włączenie w granice swego państwa ziem macedońskich. Ten nadrzędny cel polityków bułgarskich był przedmiotem pertraktacji prowadzonych z ententą i mocarstwami centralnymi na przełomie 1914 i 1915 r. Strona bułgarska, powołując się na argumenty natury historycznej, wykazywała się w tym zakresie ogromną stanowczością. Starła się osiągnąć jednoznaczne gwarancje zakresu przyszłych nabytków terytorialnych, odwołując się do zakorzenionego w świadomości bułgarskiej poczucia tożsamości etnicznej ziem bułgarskich i macedońskich. W związku z tym, że obietnice składane przez ententę w sposób mglisty odnosiły się do przyszłości, władze bułgarskie w miarę upływu czasu zbliżały się ku propozycjom państw centralnych. Te bowiem jasno deklarowały nie tylko włączenie do państwa bułgarskiego ziem macedońskich, ale także części Serbii po dolinę rzeki Morawy. To właśnie zdecydowało ostatecznie o tym, że Bułgaria podpisała akt sojuszniczy z Niemcami i Austro-Węgrami. Wspierając ich wysiłki wojenne, po raz kolejny podjęła działania zmierzające do realizacji celu głównego, jakim było szeroko rozumiane zjednoczenie narodowe, czyli objęcie granicami państwa wszystkich Bułgarów zamieszkujących Półwysep Bałkański.

Tom I, składający się z czterech rozdziałów, odnosi się do kluczowych, pomyślnych dla Bułgarów, wydarzeń okresu I wojny światowej. Warto przy tym wskazać, że w rozdziale I, wprowadzającym, pt. „Bułgaria jako przedmiot zainteresowania publicystów dziennika «Czas»”, autorzy przedstawili zarys historii gazety i zakres zainteresowania jej redaktorów kwestiami bułgarskimi w okresie bezpośrednio poprzedzającym przystąpienie Bułgarii do wojny. Rozdział II, „Ku wojnie (1914–1915)”, został poświęcony działaniom dyplomatycznym i zbrojnym na Bałkanach. Ukazano w nim akcje podejmowane na przełomie 1914 i 1915 r. przez ententę i mocarstwa centralne – działania te stanowiły skomplikowaną, prowadzoną przez przedstawicieli obu europejskich bloków militarno-politycznych po wybuchu wojny, grę dyplomatyczną, której celem było skłonienie gabinetu w Sofii do włączenia się w działania zbrojne, a tym samym do poprawienia własnej sytuacji strategicznej w rejonie ważnego z geopolitycznego punktu widzenia Półwyspu Bałkańskiego. Rozdział III, „Kampania przeciw Serbii (1915)”, poświęcony został udziałowi bułgarskich sił zbrojnych w rozgromieniu Serbów oraz walkom, jakie prowadziły one z korpusem ententy na terytorium serbskim. Korzystny przebieg kampanii przeciw Serbii pod koniec 1915 r. dawał im nadzieję na realizację założonych celów. W ostatnim, czwartym rozdziale, „W Dobrudży (1916)”, na bazie materiałów z „Czasu” autorzy odnieśli się do zmagania wojsk bułgarskich

na froncie rumuńskim, na którym to Bułgarzy w znacznym stopniu przyczynili się do pokonania Rumunii, realizując w ten sposób jeden ze swoich celów narodowych. Była nim rewindykacja utraconej w 1913 r. Dobrudży Południowej. Ukazując sytuację Bułgarii w walkach I wojny światowej, autorzy zaprezentowali ją na tle znaczących wydarzeń także na innych frontach – zachodnim, wschodnim, włoskim, tureckim. Wykorzystując dostępne materiały prasowe, przedstawili ścisły związek tych wydarzeń z działaniami politycznymi prowadzonymi na Bałkanach.

Tom II monografii, składający się z trzech rozdziałów, ukazuje już zupełnie inne losy bułgarskich sił zbrojnych na frontach I wojny światowej i stopniowe zbliżanie się ku klęsce. Skomplikowana sytuacja polityczna oraz przeciąganie zmagania na innych frontach wpływały bezpośrednio na położenie strategiczne i potencjał militarny mocarstw centralnych i ich koalicjantów. Odczuwała to Bułgaria, na której spoczął główny ciężar prowadzenia działań wojennych w Macedonii. Kraj zaczął się pograżać w kryzysie ekonomicznym, a przy wzroście propagandy antywojennej w społeczeństwie i postępującej demoralizacji armii we wrześniu 1918 r. siły ententy przełamały front w Macedonii – Bułgaria została zmuszona do podpisania aktu zawieszenia broni i wycofała się z wojny.

W rozdziale I, „Na froncie salonickim (1916)”, na bazie pozyskanych z „Czasu” materiałów konfrontowanych z dokumentami wojskowymi i analizami historycznymi, ukazano działania wojenne na froncie bałkańskim w okresie wstępnej stabilizacji jego linii. W kolejnych rozdziałach, „Wojna pozycyjna w Macedonii (1917)” i „Katastrofa (1918)”, traktujących już o schyłkowym okresie konfliktu, przedstawiono zmagania 1918 r. zakończone przełamaniem bułgarskich linii obronnych i wycofaniem się Bułgarii z wojny. I tak jak w tomie I, odnosząc się do kolejnych walk, autorzy ukazali je w szerokim kontekście sytuacyjnym, zwracając uwagę na pogarszający się stan ekonomii z całą otoczką uwarunkowań gospodarczych i społecznych w Europie. Podobnie jak radykalizowanie się opinii publicznej, pogarszająca się sytuacja przyczyniała się do ograniczania możliwości militarnych walczących stron.

Przedstawione w poszczególnych rozdziałach wydarzenia na frontach I wojny światowej stanowią rzetelną analizę historyczną tego okresu. Została ona wzbogacona o równie cenne materiały uzupełniające. To nie tylko zawarte w obu tomach odrębne indeksy osób i nazw geograficznych, spisy wykorzystanej literatury oraz odniesienia do bibliograficznej bazy danych z krakowskiego „Czasu”. Znalazły się wśród nich bogate materiały ikonograficzne oraz aneksy obejmujące spisy wszystkich występujących w pracy nazw miejscowości w Dobrudży (t. 1) i Macedonii (t. 2), które uległy zmianie w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Ten zabieg onomastyczny umożliwia czytelnikowi obserwację przebiegu działań wojennych na froncie bałkańskim przy wykorzystaniu współczesnych wydań kartograficznych zawartych w monografii (w opracowaniu Jarosława Rubachy). Ponadto w tomie I znalazły się też tabele wykazujące porządek prowadzonych batalii wojennych w kampanii przeciw Serbii oraz Rumunii z siłami, wojskowymi i dowodzącymi.

Monografia Jarosława Rubachy i Renaty Rozbickiej w sposób rzetelny przedstawia szczegóły związane z burzliwymi wydarzeniami na frontach I wojny światowej i rolę, jaką odegrała w nich Bułgaria. Materiały prasowe publikowane na łamach „Czasu”, budujące ten obraz, poświadczają też polskie zainteresowanie odległym terytorialnie krajem w okresie polskich zabiegów o pozyskanie sojuszników dla sprawy niepodległości. Ich skonfrontowanie z dokumentami i pracami historyków różnych proveniencji wskazuje na trafność spostrzeżeń polskich dziennikarzy, komentatorów i obserwatorów wobec ówczesnej

bułgarskiej sceny politycznej. Dwutomowa rozprawa dwojga olsztyńskich badaczy może też stanowić uszczegółowione wprowadzenie do kolejnego studium, tym razem poświęconego najnowszym dziejom Bułgarii (od lat trzydziestych XX w. po czasy współczesne), wzmiankowanego na początku tej recenzji Wiesława Walkiewicza, *Bułgaria. Dzieje polityczne najnowsze* (Warszawa–Białystok 2018).

Lilla Moroz-Grzelak